

«СМОТЯЩИЙ» ЗА ІСТОРИКАМИ, АБО ПРАВО НА ПРАВДУ

DOI: 10.5281/zenodo.5079847

© С. Лаєвський, 2021. СС BY 4.0

Два роки нацистської окупації Чернігівщини – з кінця серпня 1941 до кінця вересня 1943 рр. – дуже короткий історичний період – був густо всіяний різними подіями. Ця сторінка нашої історії, мабуть, як жодна інша, і по сьогодні залишається доволі суперечливою, як іржею вкритою численними міфами, «фейками» з парадним фасадом та доволі непривабливими лаштунками. Особливо це стосується партизанського й підпільного руху. Попри багату мемуарну літературу другої половини ХХ ст., наукові розвідки та публікації кінця 1990-х – початку 2000-х рр., доступність архівних документів, що колись були заборонені для досліджень, важко уявити загальну картину того, що відбувалося насправді.

Дуже неохоче місцеві історики беруться за вивчення німецько-радянської війни: цей період радше висвітлюють, ніж досліджують, а партизанська тематика вже давно стала «токсичною», із якого боку на неї б не дивитися. Ось чому кожне нове дослідження – це певний крок через тенета у пошуках правди. Такі кроки Михайла Жирохова – історика, військового експерта, завідуючого філією Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського – схвально зустріли історики, музейники, представники різних інституцій та громадськість. Протягом 2020 – першої половини 2021 рр. вийшли з друку декілька книг, присвячених окремим діячам партизанського руху на Чернігівщині, окремому загону та підпільній організації. Не секрет, що Михайло Жирохов «пуповиною своєю» не пов'язаний із Чернігівщиною, і тому позбавлений різноманітних конфліктів інтересів. У притаманному для автора стилі, він звернувся до документів, з яких тільки-но були зняті гриф «СЕКРЕТНО» та різноманітні обмеження.

Другою із серії партизансько-підпільних видань є книга «Іван Бовкун: кризавий шлях народного месника». Із назви зрозуміло, що вона присвячена Івану Миколайовичу Бовкуну, командирі партизанського з'єднання «За Батьківщину», яке протягом 1942–1943 рр. діяло, головним чином, на території колишніх Носівського та Козелецького районів Чернігівської області, Герою Радянського Союзу, який протягом 1945–1950 рр. був засуджений і відбув покарання у внутрішній в'язниці МДБ на Луб'янці. Деяко нетипова як для командира партизанського з'єднання і Героя біографія. Він відбував ув'язнення за кримінальний злочин, вчинений під час війни, а саме: «зловживання своїм службовим становищем і незаконний розстріл радянських партизанів».

Автор, залучивши архівні документи, чимало з яких вперше вводяться у широкий обіг, достатньо критично опрацювавши мемуарну літературу, насамперед – дві книги І. Бовкуна «Солдати другого фронту» (1957) та «Подвиг под псевдонимом» (1978), публіцистику та наукові розвідки, відтворив події, де партизанський ватажок відіграв суттєву роль. Такий підхід дав можливість неупереджено охарактеризувати І. Бовкуна через його справи. Зрозуміло, що авторське бачення відрізняється від поглядів багатьох істориків і місцевих краєзнавців і зазвичай сприймається як особиста образа.

Така активність «невідомого» касті чернігівських краєзнавців дослідника привернула увагу Людмили Студьонової, яка у своїй дифамації «Михайло Жирохов як феномен боротьби з “міфами”, або індикатор деяких політичних настроїв» проїхалася, власне, не стільки книгою як науковим продуктом, скільки її автором як людиною. Не вдаючись до подібного стилю – переходу на особисте,

який аж ніяк не личить культурній і вихованій людині, що дописує в поважний науковий часопис, спробуємо зрештою розібратися, що ж спричинило таку реакцію краєзнавчині.

Л. Студьонова, спираючись на документи осередків Револьюційної української партії та товариства «Просвіта» на Кубані, де народився герой книги, а головне на текст Ігоря Сердюкова – бухгалтера з України, опублікований на російському сайті warheroes, вважає І. Бовкуна українцем. Більше того, вона вводить дивний для Лівобережжя термін «українське партизанське середовище» як аргумент можливого спілкування І. Бовкуна українською мовою. Це не виглядає переконливим, з огляду на багатонаціональний склад радянських партизанських загонів та щоденники їхніх командирів, які велися ними виключно російською мовою із вкрапленням суржику. М. Жирохов, спираючись на анкетні дані І. Бовкуна, вважає його росіянином.

Л. Студьонова припускає, що капітан І. Бовкун міг потрапити в оточення разом із залишками 22-го механізованого корпусу «десь у Козелецькому районі». Проте сам І. Бовкун, і це наводить в книзі М. Жирохов, у протоколі допитів у 1946 р. та у своїх мемуарах стверджує інше. Місце останнього бою у складі 19-ї танкової дивізії, якою, до речі, командував уродженець Чернігівської області К. Семенченко, – містечко Олика на Волині. Там І. Бовкун у середині липня 1941 р. дістав поранення та загубився в лісі, після чого поневірявся хуторами, дістався Ямполья, звідки направився до Ніжина.

За твердженням Л. Студьонової: «М. Жирохов звинуватив І. Бовкуна у вбивстві Михайла Стратілата й кількох ні в чому не винних партизанів». На її думку, Стратілат «дивним чином розчинився». Натомість, М. Жирохов озвучив чотири версії зникнення Стратілата. Він їх проаналізував, залучивши документи Галузевого архіву СБУ, спогади оточенця В. Старостіна, дослідження О. Гогуна та В. Ємельянова. Автор висловив і власні припущення, що «цей випадок слід розглядати виключно на тлі протистоянь по лінії Бовкун – Стратілат» і зауважив про неможливість однозначної оцінки факту зникнення.

Л. Студьонова малює портрет партизанського ватажка, який був професійним військовим і якого насамперед дратували «відсутність дисципліни і бездіяльність» партизанів загону, до якого він потрапив, а потім цитує рядки «Щоденника» командира партизанського з'єднання М. Шукаєва, який 27 серпня 1943 р. записав, що І. Бовкун привласнив собі зброю, конче необхідну «шукаєвцям», які мали іти в рейд, і не виконав наказу члена військової ради Воронезького фронту М. Хрущова негайно повернути зброю. На відверте нехтування військовою дисципліною – одним зі стовпів військової справи – звертає увагу М. Жирохов, наводячи слова Стратілата: «Бовкун з перших же днів поставив себе так, що мовляв, я – кадровий командир, а тут секретарі райкомів будуть мною командувати», «Бовкун все время выказывал недовольство, проводил политику противоречия, недоверия», «Никому не подчиняюсь, никакого руководства я не понимаю».

Виправдовуючи вбивство Бабича й Брусиловця, за які й був засуджений І. Бовкун, Л. Студьонова підкреслює, що «за такі вчинки не був засуджений жоден партизанський ватажок». Підсилене «слушною думкою» Ф. Достоевського про «артистичну жорстокість людини» та описами вбивств із щоденників М. Подуренка й Г. Балицького, у авторки це вбивство виглядає наче природно, «особливо під час війни». Вона пише: «Війна відкриває всі шлюзи для пролиття чужої крові, навіть серед своїх, досить перейти межу». Іван Бовкун цю межу перетнув. Саме на це постійно і звертає увагу М. Жирохов у своїй книзі.

У військовій справі для розпізнання противника використовують різноманітні методи, які, зрештою, зводять до системи «свій–чужий». Михайло Жирохов як професійний історик та визнаний військовий експерт безперечно є своїм. Ця нелегка і для когось невдячна справа, за яку він узявся, – дослідження через історію окремих партизанських загонів та їхніх командирів історії партизанського руху на Чернігівщині – насправді актуальна та потрібна. Не тільки й не стільки науковцям та краєзнавцям, скільки громадянськості, мешканцям сіл, селищ і

містечок, які протягом 1941–1943 рр. стали безпосередніми учасниками швидше за все трагічних, аніж героїчних подій партизанської війни. У ній було місце всякому, у тому числі й такому, про що намагалися й намагаються мовчати, а інколи «затикати рота». Проте, правді нікуди діватися, вона проросте. І право на цю правду має кожний.

Дата подання: 10 травня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 20 травня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Лаєвський, С. «Смотрящий» за істориками, або право на правду (рецензія). *Сіверянський літопис*. 2021. № 3. С. 177–179. DOI: 10.5281/zenodo.5079847.

Цитування за стандартом APA

Laievskiy, S. «Smotriashchyi» za istorykamy, abo pravo na pravdu (retsenziia) ["Overseer" at historians, or the right to the truth (review)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 177–179. DOI: 10.5281/zenodo.5079847.

